

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ, ЗАПОЗИЧЕНИХ З
ФОЛЬКЛОРУ, У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ВАСИЛЯ КОЖЕЛЯНКА
“ДЕФІЛЯДНОГО” ЦИКЛУ)**

Марта МАКСИМЮК,

ВДНЗ України “Буковинський державний медичний університет”,
Чернівці (Україна), maksymjuk@ukr.net

**FUNCTIONING OF PROPER NAME, BORROWED FROM
FOLKLORE IN THE POSTMODERNIST TEXT (BASED ON
THE NOVELS OF VASYLIY KOZHELANKO
“DEFILADE” CYCLE)**

Marta MAKSYMUYUK,

Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID 0000-0003-3640-0092

Максимюк Марта. Функционирование имен собственных, заимствованных из фольклора, в постмодернистском тексте (на материале романов В. Кожелянко “дефилиадного” цикла). Цель исследования – индивидуально-авторские особенности использования имен, заимствованных из фольклора, в художественном тексте (на материале романов В. Кожелянко “дефилиадного” цикла). Методы исследования – наблюдения, индукции, дедукции, описательный, контекстуально-интерпретационный и компонентный анализ.

Научная новизна. Специфика использования В. Кожелянко проприальной лексики представляет особенности употребления имен собственных в жанре “альтернативная история”. Анализ функционирования имен собственных, заимствованных из фольклора, у его романов будет способствовать более глубокому пониманию особенностей имятворчества в современной украинской постмодернистской прозе.

Выводы. Имена, заимствованные из фольклора, функционально и стилистически нагружены в романах “дефилиадного” цикла В.Кожелянко, помогают писателю показать характер персонажа, создавать мир “альтернативной” Украины.

Ключевые слова: имя собственное, ономастическое пространство, фольклорные имена собственные, функционирование имен собственных, антропоним, топоним, постмодернистский текст.

Вступ. Українська література – невичерпне джерело для досліджень з літературної ономастики. Система власних назв є важливим елементом художнього твору: разом з іншими мовними засобами реалізує авторську концепцію світобачення, сприяє побудові художнього образу.

Робота письменника над поетонімією передбачає добір її складників із реальної онімії або створення нових онімів на основі наявних моделей та переходу апелювання у розряди онімів. Завдяки власним назвам читач – реципієнт інформації – сприймає художній текст через низку асоціацій, які впливають на розуміння твору та його декодування.

Літературна ономастика сьогодні є одним із популярних напрямів мовознавства. І це не випадково, адже дослідження функціонально-стилістичного навантаження власних назв у художньому творі допомагає краще зрозуміти задум письменника, ідейно-естетичну спрямованість тексту. Письменники – представники класичної і сучасної української літератури, за спостереженнями дослідників їх творчості та лінгвістів, – блискучі майстри ономастичності. У їхніх творах, відзначають науковці, присутнє вміння й доречне використання онімії реальної та творення оказіональних власних назв, які входять у тканину твору як органічна і невід’ємна частина.

Нині уже загальноновизнаним є положення про те, що система власних назв – важливий елемент художнього тексту, разом з іншими мовними засобами реалі-

зує авторську концепцію світобачення, сприяє побудові художньо-образної системи твору.

Як зауважив Ю. Карпенко, “у художньому творі власні назви складають, як правило, лише 3-4 % тексту, але їх функціональне навантаження, їх участь та роль у творенні художнього цілого має вимірюватися значно більшим відсотком”¹. Зрозуміло, що ця цифра буде різною у творах різних авторів залежно від жанру й стилю твору, авторської манери. Функціонально власні назви в художньому тексті є одним із найважливіших компонентів. Нині це очевидно для фахівців – мовознавців і літературознавців, тому швидке зростання інтересу науковців до літературної ономастики цілком зрозуміле й виправдане. Поглиблення інтересу дослідників особливо помітне в останні десятиліття.

Історіографія проблеми. Вагомий внесок у формування теоретичних засад літературної ономастики зробили С. І. Зінін, Е. Б. Магазаник, В. М. Михайлов, В. А. Никонов, О. В. Суперанська, Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, Л. О. Белей, В. М. Калінкін, Г. П. Лукаш, Т. В. Немировська, О. І. Фоянкова, Н. В. Васильєва, А. А. Фомін та ін.

Упродовж останніх десятиліть у дисертаційних дослідженнях українськими ономастами проаналізовано особові імена в романах П. Загребельного, І. Ле, П. Панча (Г. Гриценко), Г. Тютюнника й В. Земляка (А. Соколова), Ю. Яновського (Г. Шотова-Ніколенко), досліджено ономастикон художніх творів М. Хвильового (О. Усова), прозових творів

¹ Karpenko Y. Pro literaturnu onomastyku: mirkuvannia na bazi tvoriv Liny Kostenko “Korotko – jak diaгноз” [On literary onomastics: considerations based on the work of Lina Kostenko “Briefly – as a diagnosis”], Odesa, Astroprint, 2008, P. 61 [in Ukrainian].

В. Винниченка (Г. Лукаш), функції антропонімів у сучасному українському сатиричному романі (Л. Кричун), антропонімію прозових творів В. Дрозда (Л. Шестопалова), П. Куліша (О. Климчук), увагу науковців привертала літературно-художня антропонімія української драматургії XIX – XX ст. (Н. Попович), особові імена в драматичних творах Лесі Українки (Т. Крупеньова), різножанрових творах Л. Костенко (М. Мельник), поетичному ономастиконі творів Я. Славутича (Л. Селіверстова), власні назви в українській поезії II пол. XX ст. (І. Хлестун), сучасна українська літературно-художня зоонімія (Я. Шебештян), традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби (А. Вегеш) та ін. Отже, літературна ономастика має сьогодні значні здобутки теоретичного та прикладного характеру. Проте онімія сучасної української постмодерністської літератури (і особливо прози) усе ще мало досліджена, ономастичність чималої кількості авторів посттоталітарного періоду поки що розглянута принагідно чи фрагментарно і не стала об'єктом комплексного аналізу. Зокрема, це стосується й творчості визначного українського письменника Василя Кожелянка, романи якого належать до кращих зразків сучасної української постмодерністської прози, а специфіка використання В. Кожелянком пропріальної лексики, на нашу думку, репрезентує особливості вживання онімії в українській постмодерністській прозі загалом і насамперед у жанрі “альтернативна історія”. Тому функціонально-стилістичний аналіз ономастикону його романів сприятиме глибшому розумінню особливостей ономастичності як у сучасній українській постмодерністській прозі, так і в новітній літературі загалом. Саме це й зумовлює **актуальність** дослідження.

Мета нашої статті – дослідити індивідуально-авторські особливості використання власних назв, запозичених із фольклору, у художньому тексті (на матеріалі романів В. Кожелянка “дефілядного” циклу). Наше **завдання** – проаналізувати літературно-художні оніми, запозичені з фольклору, у зазначених текстах, їх функціонування, а також авторське використання цих власних назв, у контексті створеної письменником “альтернативної” історії України.

Матеріалом для дослідження є тексти українського письменника В. Кожелянка “дефілядного” циклу (“Дефіляда в Москві”, “Конотоп”, “Людинець пана Бога”, які становлять сюжетно-ідейну єдність. Окрім того, вони найбільш повно відображають підходи автора до підбору та творення власних назв. Як засвідчило наше дослідження, у романах “дефілядного” циклу В. Кожелянка чітко можна простежити основні риси його ономастичності, його особливий “ономастичний почерк”. Вибір **методів** дослідження зумовлено загальною метою та завданнями роботи. Провідними у роботі будуть загальнонаукові методи спостереження (для фіксації загальних тенденцій функціонування аналізованих одиниць у художніх текстах), індукції та дедукції, залу-

чені для систематизації та виокремлення спільних і специфічних особливостей функціонування онімів у художньому дискурсі. Використано й спеціальні методи дослідження, з-поміж яких традиційний для мовознавства описовий метод з його прийомами зіставлення, узагальнення, інвентаризації та класифікації мовного матеріалу. Також застосовано контекстуально-інтерпретаційний та компонентний аналіз для з'ясування семантичного навантаження онімів у художніх творах та їхньої функційно-стилістичної оригінальності.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи власні назви в художньому творі, розглядаємо їх комплексно, оскільки онім у творі існує не окремо, а в системі онімного простору. Отже, вважаємо, що в художньому творі треба вивчати всі наявні розряди власних назв, не обмежуючись виключно антропонімами, тому що онімний простір постмодерного тексту активно формують не лише особові назви, до того ж взаємозв'язок і взаємозумовленість онімів різних розрядів теж доволі відчутні. Окрім того, необхідно досліджувати й так звані контекстуальні оніми, тобто апелюючи, використані у функції власної назви.

Згадане вище поняття онімного простору важливе в нашому дослідженні, тому звернемося до нього. Однією з перших подала його дефініцію О. В. Суперанська, визначивши як суму “власних назв, що вживають в мові певного народу для іменування реальних, гіпотетичних та фантастичних об'єктів. Він визначається моделлю світу, що існує в сприйнятті цього народу в певний час, але в ньому завжди зберігаються елементи минулих епох”². Щоправда, О. Суперанська використала цей термін для реальної ономастики. Пізніше його було перенесено й на літературну ономастику. При цьому В. Калінкін змінив формулювання “ономастичний простір” на “онімний простір”³, а далі запропонував залишити поняття **онімного простору** за реальною (нелітературною) ономастикою, а щодо літературної вживати термін **поетонімосфера**. Специфічні риси поетонімосфери, вважає вчений, “дозволяють розглядати її як певним способом організовану єдність”⁴. Сьогодні дослідники літературно-художньої ономастики вживають обидва терміни, вилучивши з ужитку лише терміносполуку “ономастичний простір” як застарілу. До речі, “Словник української ономастичної термінології” 2012 року її вже не фіксує, а визначення онімного простору звучить так: “сукупність власних назв усіх класів, вживаних у мові певного народу в конкретний історичний період для називання реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів”⁵.

Онімний простір романів В. Кожелянка густозаселений. І це не лише антропоніми, а й топоніми та пропріальні одиниці інших класів. І всі вони посідають значне місце в тканині тексту, стають, як і інші мовні одиниці, засобами авторської “гри”.

У романі В. Кожелянка “Дефіляда в Москві” фіксуємо використання імен, запозичених із фольклору, для номінації персонажів роману. Зокрема це імена

² Superanskaja A.V. Obshchaja teorija imeni sobstvennogo [General theory of proper name], Moskva, Nauka, 1973, P. 9 [in Russian].

³ Kalinkin V. Neskolko zamechanij k teorii onimnogo prostranstva [Some remarks to the theory of onim space], Kirovograd, RVC KFFPU im. V. Vynnychenka, 2001, Vyp. 37, Serija : Filologichni nauky (movoznavstvo), 245 p. [in Russian].

⁴ Kalinkin V.M. Onimnyj prostir ta poetonisfera: zagalne i specyficne v obsiazi j zmisti [Onim space and poetry onimic: general and specific in volume and content], Naukovi zapysky Ternopil'skogo derzh. ped. un-tu / gol. red. D.G. Buchko, Ternopil, TDPU, 2003, Serija: Movoznavstvo, 4.1 (9). Onomastyka, P. 25 [in Ukrainian].

⁵ Slovnyk ukrajinskoji onomastychnoji terminologiji [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology], Uklad. Buchko D.G., Tkachova N.V., Kharkiv, Ranok – NT, 2012, P. 136 [in Ukrainian].

“в'язів княжої доби Їлика Мурімця, Олекси Поповича та Микити Доброго”⁶. Автор їх “українізує” (у давньоруському фольклорі вони відомі як *Ілля Муромець, Альоша Попович та Добриня Никитич*). Відомий факт, що в сучасному літературознавстві, фольклористиці почастішали спроби потрактувати билини як спадщину не лише російського народу, а насамперед українського. Варто звернути увагу на міркування з цього приводу Ю. Карпенка. Він наводить “міцно узасаднені висновки” зі статті В. В. Кожина “История Руси и Русского Слова”, яка підсумовує численні билинознавчі та археологічні розвідки. Зокрема, учений стверджує, що “1) усі билини, крім новгородських (Садко та ін.), створено у Київській Русі у військовому, дружинному середовищі; 2) билини виникли в IX – X ст. і пізніше не створювалися; 3) цей героїчний епос відбиває історію, але ту, що майже не потрапила до літописів (які з’явилися значно пізніше), – боротьбу Русі з Хазарським каганатом; 4) на Північ билини потрапили через Ладогу – “північний форпост Києва” – майже одночасно зі своїм виникненням звичним для тих часів “колонізаційним” шляхом, а не через масову втечу-переселення. Ці висновки є серйозною підставою для формулювання й розробки проблеми великої національної ваги: *Билини як пам’ятки української історії та української літератури*”⁷. Отож, цей “ономастичний прийом” В. Кожелянка можна сприймати як підтримку автором такого трактування історії України, і водночас як іронічне, у дусі постмодернізму, ставлення до нього. Особливо цікавий у цьому ряду ЛХА *Їлик Мурімець*, який є національно й регіонально значущим. Автор надає прізвищу персонажа українського звучання (*Мурімець*), називає його не літературним варіантом імені *Ілля*, а використовує діалектний варіант номінування – *Їлик*.

У романі “Людинець пана Бога” фіксуємо використання В. Кожелянком термінального ЛХА, запозиченого з народної творчості – *Морозенко*. Водночас цей онім – алюзійний. Якщо провести паралель із недавнім українським політичним життям, то цю власну назву можна трактувати інакше. *Морозенко* В. Кожелянка – натяк на лідера українських соціалістів Олександра Мороза. Спільним між персонажем роману та реальним політичним діячем є те, що вони обидва – соціалісти, О. Мороз також неодноразово був кандидатом на посаду президента України.

Фіксуємо на позначення названого вище персонажа й інші власні назви. Зокрема, використання виразно зневажливого прізвиська *Відморожений* (прізвиськом таку трансформацію назвати важко) генералом Марком Пекельним допомагає авторові опосередковано показати його ставлення до конкурента чинного Президента: “... виходить, що ці рухмани і їх Марко Відморожений мають усі шанси перемогти”⁸. Словник Л. Ставицької подає таке значення слова *відморожений*:

“ВІДМОРОЖЕНИЙ, -а, -е; презирл. 1. жрм. Неемоційна, байдужа людина. 2. крим., жрм. Дивна; ненормальна (про людину)”⁹. З огляду на контекст, у якому використано відапелятивний онім *Відморожений*, можна сказати, що тут *відморожений* вжито в 2-му значенні. Очевидно, що генерал Пекельний іменує Марка Морозенка прізвиськом *Відморожений* не стільки через власне ставлення до нього, а з огляду на ситуацію – адже такий онім використано під час розмови з Президентом Ярославом Стеценком, для якого *Марко Морозенко* – конкурент на президентських виборах.

Для номінації *Марка Морозенка* використано й низку інших власних назв. У доповіді начальника відділу аналітичних досліджень і прогнозування полковника СНБ Святослава Онуковича *Морозенка* позначено додаванням до прізвища дескрипції *кандидат*, так само йменується і Ярослав Стеценко: “У чому ж полягає причина такого можливого висліду виборів? По-перше, в привабливості опозиційного блоку Р.У.Х. та такому ж блискучому іміджі кандидата Морозенка, по-друге, в недостатній пропандистській роботі правлячої партії О.У.Н. та цілком відсутній передвиборчій кампанії кандидата Стеценка”¹⁰.

Також для називання цього персонажа автор активно послуговується апелятивними характеристичними номінаціями. Під час передвиборчої кампанії блок Р.У.Х. розколовся, з нього вийшли блоки “Демосоц” та “Інтеррух”, які розгорнули самостійну агітаційну кампанію. Блок “Демосоц” почав видавати “дуже радикальну ліву газету “Правда-матінка”, від неї “найбільше ... діставалося “цьому блазневі з блакитними очима, який їсть з руки генерала Стеценка” Маркови Морозенкові”¹¹. Для блоку “Інтеррух” “основною мішенню” критики “був Морозенко. В єврейських газетах його називали “запеклим антисемітом”, у румунських – “слов’янським шовіністом”, у російських – “поріддям Сагайдачного”, у польських – “Залізником і гайдамакою”, в мадярських – “агентом словацької і румунської розвідок” і так далі”¹². В. Кожелянко використовує для номінації-характеристики апелятиви, які, не будучи власними назвами, усе ж, входячи в мікроконтекст оніма, творять повнішу характеристику, передають у такий спосіб оцінку поіменованого персонажа іншими, тими, хто так його називає, у цьому випадку – оцінку політичними противниками, представниками блоків ворожих кандидатів. Сам автор тут же іронічно зауважує: “Бідний Морозенко ще нічого не зробив у своєму житті, а тут така історична слава!”¹³. Зрештою, використання характеризувальної апелятивної лексики покликана передати пародійність описуваного явища, до речі, В. Кожелянкові не довелося навіть щось вигадувати – досить уважно поспостерігати за парламентськими чи президентськими виборами в Україні, щоб у цьому переконатися.

Силові структури також представлені в романі

⁶ Kozhelianko V. Defiliada. Roman, novely [Defiliade. Novel, short stories], Lviv, Kalvariya, 2001, P. 136 [in Ukrainian].

⁷ Karpenko Y. Problemy movnoji prynalezhnosti bylyn [Problems of the linguistic belonging of the epineure], Odesa, Astroprint, 2008, P. 98 [in Ukrainian].

⁸ Kozhelianko V. Lyudynec pana Boga [Human being of Mr. God], Kozhelianko V. Defiliada. Romany [Defiliada. Novels], Lviv, Kalvariya, 2007, P. 336 [in Ukrainian].

⁹ Stavyska L. Korotkyj slovnyk zhargonnoji leksyky ukrajinkoji movy : Mistyt ponad 3200 sliv i 650 stijkyh slovospoluchen [Short vocabulary of Ukrainian jargon language: Contains more than 3200 words and 650 stable phrases], Kyiv, Krytyka, 2003, P. 87 [in Ukrainian].

¹⁰ Kozhelianko V. Lyudynec pana Boga ..., op. cit., P. 339 [in Ukrainian].

¹¹ Ibidem, P. 344.

¹² Ibidem, P. 347.

¹³ Ibidem, P. 347.

В. Кожелянка “Людинець пана Бога”. Власні назви для іменування персонажів-силовиків доволі колоритні. Фіксуємо такі найменування персонажів: *голова Служби національної безпеки України генерал-полковник Марко Пекельний, осавул СНБ Матвійчук, начальник управління СНБ генерал Кушніренко, начальник ВА-ДП полковник СНБ Святослав Онукович* та ін. Наведені ЛХА створені за зразками реальних, виконують у тексті роману інформаційно-характеристичну (окрім іманентної номінативної) функцію.

Цікавим у цьому ряду онімів є антропонім *Марко Пекельний*. Цю власну назву можна було б вважати запозиченою з фольклору (порівн. Марко Проклятий), але прізвище в персонажа В. Кожелянка інше – *Пекельний*. Воно, до речі, обігране в тексті: “– До предків його, у пекл... – він раптом осікся, згадавши, який прямиий стосунок має пан генерал до згаданого похмурого місця”¹⁴. Отже, письменник відновлює у такий спосіб доіменну семантику найменування персонажа.

Запозичує з фольклору письменник не лише антропоніми, а й топоніми іменування. Зокрема це стосується власних назв, використаних для номінації України. Окрім офіційного *Україна*, В. Кожелянка творить чимало власних назв-новотворів, а також запозичує фольклорні номінування. Так, Україну письменник називає в романі “Дефіляда в Москві” *Ненька*. Складник *Ненька* (у власній назві *Ненька-Україна*), як і топонім *Ненька* (у значенні *Україна*), терціально, запозичений з фольклору / художніх творів українських письменників, адже саме там часто трапляється звертання до України як до матері. Наприклад:

*Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша Ненька-Україна зажурилася...*

Топонім *Ненька (Ненька-Україна)* є експресивно-забарвленим, виконує емоційно-характеристичну функцію, передаючи ставлення персонажів, які використовують таку власну назву, до денотата.

Висновки. Проведений нами аналіз онімів романів В. Кожелянка “дефілядного” циклу засвідчив щедре використання автором пропріальної лексики. Письменник творить інформативно-оцінні потенції своїх власних назв як на матеріалі світової культури, історії, так і на регіональному, зокрема буковинському матеріалі, намагаючись розширити їх функціонально-стилістичні можливості; нагромаджує варіанти імені одного персонажа або вибудовує ряди однотипних антропоформул, що різняться лише певними структурними елементами, досягаючи цим динамічності іменника і разом з тим його екліктичності; згадані риси ономастикону зрештою творять одну з рис постмодерністської літератури – колажування. Широке використання дейктичних імен підкреслює тяжіння постмодернізму та новітньої української літературно-художньої антропонімії до алюзійності. Аналіз онімів романів В. Кожелянка “дефілядного” циклу переконує, що сучасний роман, як і класична українська проза, вирізняється багатством, різноманітністю, цікавим викорис-

танням онімів, але попри традиційне використання онімів, позбуваючись заполітизованості літературного процесу радянської доби, творить довершений, правдивіший, інтелектуальніший за соцреалістичний ономастикон, який змушує читача глибше, відвертіше подивитись на сучасний йому світ, теперішні, що набули статусу одвічних, болячки суспільного буття нації.

Перспективним вбачаємо подальше дослідження функціонування власних назв у романах Василя Кожелянка, зокрема в його творах, які не були залучені до аналізу.

Maksymiuk M. Functioning of proper name, borrowed from folklore in the postmodernist text (based on the novels of Vasyliy Kozhelanko “defilade” cycle). The aim of the study. Research the individual and author’s peculiarities of using proper names borrowed from folklore in the prose (based on V. Kozheliyanko novel “Defilade” cycle). **Research methods.** In this work such methods as observation, induction and deduction, descriptive method with its techniques of comparison, generalization, inventory and classification of linguistic material, contextual-interpretation and component analysis are used.

Scientific novelty. Proper nouns of modern Ukrainian postmodern literature (especially prose) still be not enough studied, proper noun creativity of a large number of the post-totalitarian period authors has so far been considered in an appropriate or fragmentary way and has not become the subject of complex analysis. In particular, this also applies to the works of the famous Ukrainian writer Vasyli Kozhelanko. Thus, a functional-stylistic analysis of the onomasticon of his novels will contribute to a deeper understanding of the peculiarities of its onomastics creativity, both in contemporary Ukrainian postmodern prose and in modern literature on the whole.

Conclusions. The analysis of proper nouns borrowed from folklore in the novels of the “defilade” cycle of V. Kozhelanko indicated that the author creates informative-estimating potentialities of his proper names as a material of world culture, history, and on the regional, in particular, Bukovinian material, trying to expand their functional-stylistic possibilities; piles up options of the name of one character or builds a series of similar anthropoformulas that differ only in certain structural elements reaching this dynamism of the noun.

Key words: proper name, onomastic space, folklore proper names, the functioning of proper nouns, anthroponym, toponym, postmodernist text.

Максимюк Марта — кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України “Буковинський державний медичний університет”. Коло наукових інтересів: стилістика української мови, ономастика художнього тексту. Автор понад 20 наукових праць, співавтор монографії та навчально-методичного посібника.

Maksymyuk Marta – PhD of Philological Sciences, teacher of Social and Cultural Studies Department of Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”. Scientific interests: style of Ukrainian language, literary onomastics. Author of over 20 scientific articles, co-author of teaching-methodical textbook and monograph.

Received: 19.02.2019

Advance Access Published: March, 2019

© M. Maksymyuk, 2019

¹⁴Kozheliyanko V. Liudyneec pana Boga ..., op. cit., P. 261 [in Ukrainian].